

Юрій Данилець
(Ужгород)

**ПРАВОСЛАВНЕ ЧЕРНЕЦТВО НА ЗАКАРПАТТІ
В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ РЕАЛЬНОСТІ
(кінець 1940 – початок 1960-х років)**

У статті розглянуто становище православного чернецтва на Закарпатті наприкінці 1940 – на початку 1960-х років. Звертається увага на методи боротьби з монастирями та етапи їх ліквідації.

The article examines the position of Orthodox monasticism in Transcarpathia in the late 1940s to early 1960s. Attention is drawn to the methods of fighting against monasteries, as well as the stages of their liquidation.

Після визволення Закарпаття у жовтні 1944 року в краї почався процес радянзації. У жовтні 1945 року місцева православна церква, що поділялася на дві юрисдикції: сербську та константинопольську, була інтегрована до складу РПЦ. 22 січня 1946 року в складі УРСР створили Закарпатську область. У звіті від 7 лютого 1947 року уповноважений у справах православної церкви П. Лінтур вказував, що в області діє 18 православних чернечих громад [10, арк. 1]. 24 березня 1947 року православним було передано Мукачівський монастир на Чернечій горі.

У перші післявоєнні роки спостерігався ріст чернецтва та монастирів. У 1946 році було зареєстровано жіночий скит в с. Іза [18, с. 71]. Наступного року при єпископській резиденції в Мукачеві було засновано чоловічий монастир. У грудні 1947 року при Мукачівській обителі було відкрито 3 місячні пастирсько-богословські курси для підготовки кандидатів на рукоположення [1, с. 92]. Протягом 1945–1947 років єпископ Нестор (Сидорук) рукоположив 14 ієромонахів, 6 священників і 2 дияконів. У на-

ступні 1948–1950 роки священний сан прийняло 15 кандидатів [20, с. 5–8].

29 травня 1946 року Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про православні монастирі», яка регламентувала їх права і обов'язки. Монастирям, які не мали землі, виділялися земельні ділянки із державного фонду з розрахунку не більше 0,15 га на кожного мешканця монастиря. Дозволялося займатися тваринництвом, птахівництвом і промислами, мати необхідний сільськогосподарський інвентар, організовувати кустарні майстерні. Спеціальним пунктом було вказано, що господарства монастирів залучаються, починаючи з 1946 року, до обов'язкових поставок державі зерна, картоплі, продуктів тваринництва за нормами, встановленими для одноосібних селянських господарств і приміських державних і кооперативних підприємств даної округи [19, с. 16].

Офіційно постанова про монастирі виконувалася, але фактично відбувалися постійні зловживання з боку міських та районних рад. Наприклад, 17 лютого 1947 року черниці Домбоцького монастиря на Мукачівщині відвідали уповноваженого ради у справах православної церкви у Закарпатській області П. Лінтура. Під час візиту було складено акт, підписаний уповноваженим та представницями монастиря. В документі вказувалося, що незважаючи на виконані державні заготівлі, монахині отримали від міськвиконкому наказ здати державі 150 кг м'яса та 12 ц сіна. Крім того, Мукачівська міська рада відібрала від монастиря виноградник і 0,60 га землі [16, арк. 1]. 25 березня 1949 року благочинний монастирів і скитів архімандрит Матфей (Вакаров) у листі до уповноваженого охарактеризував становище з землею власністю православних монастирів. Вказувалося, що жіночий скит в с. Іза мав у своєму володінні 8 га, які від черниць конфісковані на користь колгоспу. Від черниць Чумалівського монастиря до колгоспу було конфіковано 4 га землі [11, арк. 32]. Від ченців скиту в Дубовому з 5 га відібрано 1 га сінокошу. Жіночому скиту в Углі з 9 га залишили 4 га. Від ченців скиту в Дубрівці колгосп відібрав усі 4 га [11, арк. 32 зв]. Настоятелька жіночого монастиря в с. Углі ігуменя Василина (Рибар) 5 квітня 1949 року повідомила, що від монастиря конфіковано 3 га в селі, 2,5 га в Кричові, 0,5 га в Колодному та 1 га в Калинах [11, арк. 46]. На користь колгоспу відійшла і земля монастиря в Терєблі [11, арк. 63].

Уповноважений ради у справах РПЦ по Закарпатській області А. Шерстюк у 1951 році повідомив голову ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР Г. Карпова про ліквідацію чоловічого монастиря при Архієрейському домі в Мукачеві. Це був перший крок проти православних монастирів [13, арк. 6]. У 1950–1951 роках були скорочені скити у Колочаві-Горб Міжгірського округу та Свобода-Бадов на Берегівщині [14, арк. 1]. На рахунок закриття скиту в Свободі-Бадов, секретар епархіального управління М. Бендас у листі від 8 вересня 1952 року до уповноваженого Ради А. Шерстюка писав: «Незаконно створений скит Іоанна Предтечі в Бадові ліквідований. Монахинь переведено в Чумалівський монастир. Епархіальне управління просить прийняти у своє розпорядження церкву і переобладнати будинки для власних потреб» [14, арк. 85].

8 вересня 1952 року єпископ Іларіон видав наказ наступного змісту: «1. Св. Іоанно-Предтечинський скит що при с. Дубрівка, як такий ліквідується і приписується до приходської церкви с. Дубрівка як філіал; 2. Настоятеля скита ігумена Феодосія призначаю настоятелем прихода в с. Дубрівка з обов'язком реєстрації в уповноваженого» [12, арк. 42]. Цього ж дня був підписаний наказ про скорочення чоловічого скиту в Колесарові [14, арк. 57]. Монахів переведено в Свято-Миколаївський монастир в с. Іза-Карпутлаш, церква передавалася для створення 3-го приходу м. Хуст. 12 липня 1953 року аналогічний наказ був прийнятий і щодо жіночого скиту в с. Іза [14, арк. 99]. У документі зазначалося, що скит ліквідується, монахині переводяться в Бедевлію. Черниці просили дозволу зібрати урожай на полях в Ізі та перевезти всі будівлі до Бедевлі й виділити їм на новому місці земельну ділянку. У липні 1953 року Свято-Іоанно-Предтечинський чоловічий скит в Бедевлі, у якому проживало 15 монахів, ліквідували в його будівлях розмістили черниць з с. Іза [15, арк. 17].

Обласний уповноважений Ради у справах РПЦ готував щороку окремі звіти про діяльність чернецтва і монастирів. У звіті за 1955 рік вказувалося, що станом на кінець року в області діяло 6 монастирів і 8 скитів. Загальна кількість населеників складала 351 чол. (із них ченців – 63, черниць – 218). У документі зазначалося, що обителі в Закарпатті є досить молоді та не мають шанованих церковних реліквій. «По встановленій традиції

один раз в рік кожний монастир і скит проводить «відпуст», на який приходять вірники з ближніх і дальніх сіл, групами і по одинці. На «відпусти» збирається від 1500–2000 до 6000–8000 тисяч чоловік». Чиновник вважав відпусти одним із основних джерел в прибутках монастирів [2, арк. 21]. Протягом 1955 року монастир в с. Іза поповнився 3 послушниками, у зв'язку із чим уповноважений подавав їх детальну характеристику. Виявилось, що один із юнаків раніше був членом ВЛКСМ, а його батько знаходився у лавах КППС. Причину вступу у монастир пояснювали епілепсією [2, арк. 23]. Описуючи життя скиту в Городилові, А. Шерстюк наголошував, що в ньому панує «строга дисципліна і порядок серед насельників». Настоятелем обителі був Іван Кундря (в чернецтві Іов), колишній вояк Чехословацького корпусу Л. Свободи [2, арк. 28]. У документи наводиться цілий ряд прикладів економічного тиску на чернецтво. Наприклад, у 1955 році через затяжні зливи загинув майже весь врожай зернових та картоплі на Хустщині. Черниці Липчанського монастиря звернулися до райвиконкому і облвиконкому з проханням звільнити їх від обов'язкових поставок державі. Незважаючи на те, що було пред'явлено акти відповідних радянських органів щодо стихійного лиха, насельницям було відмовлено. Монастир, щоб виконати зобов'язання, мусив купляти на ринку зерно і картоплю та здавати їх державі [2, арк. 38].

У цій розвідці спробуємо охарактеризувати процес ліквідації кількох монастирів наприкінці 1950-х років. 14 лютого 1959 року голова Виконкому Закарпатської обласної ради депутатів трудящих І. Гарагонич надіслав Раді Міністрів УРСР таємну «Доповідну записку». У документі він пропонував скоротити 11 із 13 діючих монастирів і скитів в межах Закарпаття. Пропонувалося залишити чоловічий монастир в с. Теребля та жіночий монастир в с. Липча [3, арк. 72–73]. Обласний уповноважений підготував додатково «Довідку про православні монастирі...», у якій більш детально описував можливі варіанти укрупнення одних обителей із іншими. Він визнавав, «що робота по ліквідації діючих монастирів і скитів на території Закарпатської області буде проведена із значними труднощами. Причина труднощів полягає в тому, що монастирі недавно організовані. Багато організаторів і фундаторів монастирів і скитів живуть в цих монастирях і скитах. Майже всі вони брали участь у роботі по будівництву при-

міщень монастиря. Деякі з них давали власні гроші на будівництво монастирських приміщень і на купівлю земельних ділянок під забудову... Вони можуть підбурити на вчинення опору всіма насельниками проти переселення їх в інше місце» [3, арк. 80]. А. Шерстюк пропонував по кожному монастирю наперед опрацювати конкретні заходи щодо його ліквідації.

Вже 29 вересня 1959 року голова Виконкому Закарпатської обласної Ради просив республіканського уповноваженого у справах РПЦ дозволити закрити Драгівський та Копашневський жіночі скити на Хустщині [4, арк. 10] і Углянський жіночий скит на Тячівщині. Очевидно санкція була отримана, бо 6 жовтня 1959 року голова Виконкому Тячівської районної Ради депутатів трудящих інформував А. Шерстюка про ліквідацію двох обителей – в с. Угля та с. Бедевля. Більшість черниць були розселені по будинках родичів у навколишні села, частина сестер переселилася до Липчанського монастиря [4, арк. 13–14].

6 липня 1960 року уповноважений у справах РПЦ С. Олеоленко розробив секретні «заходи» по злиттю Свято-Михайлівського жіночого скиту в с. Драгово з Богородицьким монастирем у с. Липча та Іоанно-Богословського скиту в с. Копашново з Вознесенським монастирем у с. Чумальово. Документ складається із 22 параграфів, у яких розподілені обов'язки з різних напрямків по ліквідації скитів. Наприклад, первинним та районним організаціям КПУ ставилося завдання посилити роз'яснюючі роботи серед монашок та їх родичів по місцю проживання з метою переконати монахинь в необхідності порвати з монастирями і працевлаштуватись в колгоспах та промислових підприємствах району. Редактора районної газети «Ленінська правда» зобов'язували систематично подавати матеріали і наводити приклади негативної діяльності згаданих скитів, публікувати виступи монахинь, які порвали з монастирями тощо [5, арк. 65].

На початку липня 1960 року архієпископ Варлаам (Борисевич) вислав розпорядження на ім'я ігумень Драгівського та Копашневського скитів, у яких повідомив про указ патріархії про об'єднання очолюваних ними обителей із монастирем у с. Липча [22, арк. 176–177]. У фондах ЦДАВО України збереглася «Доповідна записка» уповноваженого у справах РПЦ по Закарпатській області С. Олеоленка своїм безпосереднім керівникам у Києві та

Москві про результати проведених міроприємств по закриттю двох вищезгаданих скитів. Головним козирем радянської влади був факт, що об'єднання відбувається по наказу патріархії. Переселення відбувалося 27 липня (Драгово) і 29 липня (Копашново). 13 насельниць і духівник першого скиту були перевезені у с. Липча, 22 насельниці і духівник другого скиту – переїхали в Чумалівський монастир. На початку переселення черниць Копашнівського скиту настоятелька обителі – Євгенія (Фаркавець) почала фотографувати цю подію. Після кількох фотознімків їй заборонили це робити, а фотоплівку конфіскували та передали органам КДБ [22, арк. 182]. Приміщення скитів було передано районному відділу освіти. У інформаційному звіті за 1960 рік уповноважений змушений був визнати, що у виконанні запланованих міроприємств були допущені недоліки. Зокрема, вони полягали у недостатній роботі із черницями та їх родичами, через що із 36 черниць тільки одна порвала із чернецтвом і переїхала на місце проживання до родичів [5, арк. 26].

17 жовтня 1959 року обласний уповноважений вислав до Києва «Доповідну записку» про самоліквідацію Миколаївського монастиря в с. Іза та Троїцького скиту в Городилові. Всі заслуги даної події чиновник приписував партійним і радянським органам, які, нібито, активно проводили атеїстичну роботу тощо. У названій «Доповідній записці» фігурує також жіночий скит в Горбках, котрий об'єднали із Липчанським монастирем. Приміщення ліквідованих обителей були передані для облаштування шкіл та закладів медицини [3, арк. 173].

Таким чином, станом на початок 1960 року в області залишилося всього 4 монастирі: чоловічий у с. Теремля Тячівського району та три жіночі – в Чумалеві та Тячівщині, в с. Липча на Хустщині та в м. Мукачево.

1 березня 1961 року уповноважений у справах РПЦ розробив «заходи» по завершенню ліквідації чоловічого монастиря в с. Теремля. Документ є подібним до інших, які розроблялися щодо закриття інших обителей в області [23, арк. 46–48]. Особливу увагу чиновник приділяв працевлаштуванню ченців, яким, навіть, пропонувалося допомогти коштами у побудові окремих будинків [23, арк. 47]. Слід зазначити, що до закриття даної обителі були задіяні й інші методи адміністративного та кримінального тиску. У 1959 році органами міліції було вияв-

лено факт купівлі парафіну для свічок настоятелем монастиря архімандритом Веніаміном (Керечанином). Слідство встановило, що парафін було викрадено одним із працівників місцевого ліспромхозу. Після обшуку ченця змусили написати звернення до правлячого архієрея та районної влади з проханням розпустити ченців і закрити монастир [17, арк. 78]. Однак, на той час обитель залишили, а щодо ченця не було вжито жодних дій. Вже через рік, коли влада взялася за розгляд питання про ліквідації монастирів на Тячівщині, це питання було знову підняте, а архімандрит заарештований і засуджений на 1 рік і 6 місяців [21]. 28 березня 1961 року Закарпатський облвиконком ухвалив рішення про ліквідацію монастиря в с. Теребля. Ченці звернулися із скаргою до патріархії, в якій просили зберегти обитель [17, арк. 80]. На початку травня 1961 року уповноважений Ради у справах РПЦ С. Олеоленко надіслав секретарю Закарпатського обкому КПУ В. Шамовському, голові Ради у справах РПЦ в Москві В. Куроєдову та уповноваженому Ради у справах РПЦ по УРСР Г. Пінчуку «Доповідну записку» про «саморозпуск» чоловічого монастиря в с. Теребля. У документі вказувалося, що монастир «розпався, самоліквідувався, його насельники роз'їхалися по домах» [6, арк. 35]. Приміщення було передано Буштинській школі-інтернату.

16 червня 1961 року Рада Міністрів СРСР прийняла рішення про ліквідацію жіночого монастиря в с. Липча [6, арк. 37]. 1 липня 1961 року на засіданні бюро Закарпатського обкому КПУ були затверджені відповідні заходи по закриттю обителі. Зважаючи на те, що в монастирі проживало 111 черниць та враховуючи упущення під час ліквідації попередніх монастирів, уповноважений особливу увагу звертав на заходи масово-політичної та організаційної роботи. Звернемо увагу на організаційні заходи влади, де значне місце відводилося єпархіальному архієрею. Зокрема, він повинен був за 15 днів до закриття монастиря повідомити про це черниць; видати наказ про відчислення із обителі насельниць віком до 30 років; представити заявку Хустському автопарку про виділення 75 вантажних автомашин для переселення. Місцевим комуністам доручалося за кілька днів до закриття монастиря направити в навколишні села активістів, щоб попередити можливість напливу вірників у монастир на момент його закриття. Особлива увага приділя-

лася підбору водіїв, щоб серед них не було віруючих або морально нестійких осіб [7, арк. 19].

15 липня 1961 року обласним уповноваженим Ради була підготовлена і відіслана у відповідні органи влади «Доповідна записка» про хід ліквідації монастиря в с. Липча. Закриття безпосередньо відбувалося 10 липня. За словами С. Олеонка на той час, із 111 черниць – 85 роз'їхалися по домам, а 26 висловили бажання перебраться до Мукачева. Приміщення було передано для організації школи-інтернату [6, арк. 39]. Таким чином, на кінець 1961 року в Закарпатті залишилося 2 жіночі монастирі. Вони були досить багатолюдними, в Мукачеві, наприклад, проживало 140 черниць [8, арк. 24]. Чумалівський монастир був меншим, він складався із 38 черниць [9, арк. 217]. Більша частина ченців перебували на посадах парафіяльних священиків, окремі проживали у будинках родичів.

Отже, у радянські роки православне чернецтво пережило не легкі часи випробувань. Були ліквідовані майже всі монастирі, проти ченців проводилися репресії та вчинявся економічний тиск. Незважаючи на це, в житті православної церкви того періоду чернецтво відіграло важливу роль.

---

1. Гавриш (Кризина), игумен. Православная церковь на Закарпатье (век XX). – Киев, 1999. – 200 с.

2. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО), ф. Р-195, оп. 12, спр. 44.

3. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 13, спр. 67.

4. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 13, спр. 68.

5. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 13, спр. 98.

6. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 13, спр. 119.

7. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 13, спр. 120.

8. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 13, спр. 148.

9. ДАЗО, ф. Р-195, оп. 13, спр. 165.

10. ДАЗО, ф. Р-544, оп. 2, спр. 2.

11. ДАЗО, ф. Р-544, оп. 2, спр. 18.

12. ДАЗО, ф. Р-544, оп. 3, спр. 13.

13. ДАЗО, ф. Р-1490, оп. 4 д, спр. 6.

14. ДАЗО, ф. Р-1490, оп. 4 д, спр. 14.

15. ДАЗО, ф. Р-1490, оп. 4 д, спр. 21.

16. ДАЗО, ф. Р-1490, оп. 4 д, спр. 23.

17. ДАЗО, ф. Р-1490, оп. 4 д, спр. 45.

18. Данилець Ю., ієромонах Пімен (Мацола). Православний Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир у селі Бедевля. – Ужгород : Карпати, 2009. – 192 с.

19. Довганич О., Хланта О. У жорнах сталінських репресій: З історії ліквідації греко-католицької церкви та її возз'єднання з РПЦ, переслідування інших релігійних громад у 40–50-х рр. ХХ ст. / передм. В. Бедя. – Ужгород : Карпати-Гражда, 1999. – 126 с.

20. Список православних священиків Мукачівської єпархії станом на 10 червня 1947 року // Християнська родина. – 1997. – 10 квітня. – С. 5–8.

21. Ухвала Закарпатського обласного суду, 30.03.1960 р. – Архів Хустської православної єпархії.

22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4648, оп. 3, спр. 246.

23. ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 3, спр. 262.